

ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Ірина Ковальова (Дніпропетровськ), професор кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства, науковий керівник науково-дослідної лабораторії археології Придніпров'я Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор історичних наук

Дослідження Богородицької та Старокодацької фортець у 2011 р.

Подовження робіт на площах Богородицької (Новобогородицької) фортеці (сел. Шевченко м. Дніпропетровська) мало за мету як суцільне виявлення нерухомих об'єктів, так і уточнення їхнього планування. Загальна площа розкопів 2011 р. становить 364 м², з яких більшість – 252 м² припадає на розкоп V за умовною назвою «Митниця».

Всього виявлено 4 житлових комплекси, які склалися із 1-го наземного житла та 3-х землянок, до яких належить 7 господарських та сміттєвих ям. Наземна будівля № 13 зруйнована оранкою; залишилися рештки долівки та глинобитного вогнища підковоподібної форми. Час існування будівлі встановлено за мідними російськими монетами, молодша з котрих – «П'ять копійок» Катерини II – 1770 р. карбування. Матеріали, що походять з 4-х сміттєвих ям, також датованих першою пол. XVIII ст. Будівля № 14 являла собою землянку глибиною 2,7 м. і розмірами 5,8×5,2 м. В ній виявлено рештки розібраної печі, від котрої залишилися биті та цілі коробчасті кахлі з сюжетом – «Букет» та «Півень з сокирою» із позначкою виробника TN. Вздовж південної стіни знаходився приступок, який слугував за лежанку. Вхід належав до так званих «колодязних» і утримував рештки дерев'яної драбини. На дні і в заповненні знайдено численні фрагменти від глиняного та скляного посуду, залізне вістря козацького спису, рештки лемеху та інш. До неочікуваних знахідок належать ножні кайдани. Індивідуальні знахідки становлять бронзовий натільний хрест, три білоглиняні люльки із штамповим орнаментом та монети російського та кримського карбування. Найбільш ранні з монет – дротяні копійки Петра I, найпізніші – п'ятаки Катерини II 1764 та 1765 рр. Особливу увагу привертає керамічний виріб у вигляді звуженого на одному кінці лотка із 5-ма стрічковими ручками, 4 з котрих вміщено на денці та одна – на задній глухій стінці. Висота виробу – 12,5 см., довжина по денцю – 19 см., ширина – 24,5 см. Зовнішня поверхня вкрита шаром обмазки кремового кольору із слідами розчосів, внутрішня – із слідами термічного впливу (Рис. 1.1). Відсутність аналогій ускладнює функціональне визначення знахідки. Найбільш вірогідним є використання у якості ливарної форми для плавлення свинцю, хоча не можна виключити і інше використання зокрема як форми для випічки хлібу. Безсумнівно єдине – ручки на дні слугували для вільного пересування форми по дроту. 3

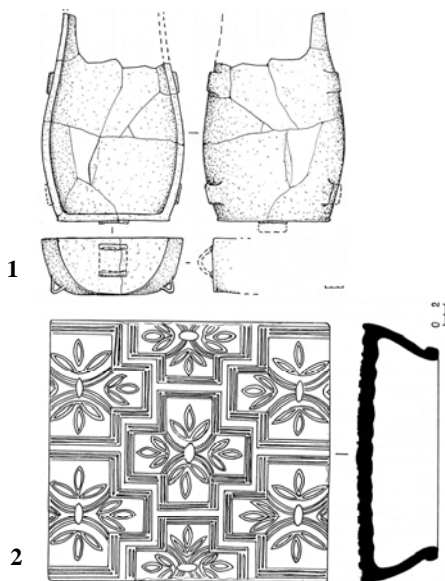

Рис. 1. Знахідки з Богородицької фортеці 2011 року 1. Керамічний виріб із житла № 14 розкопу V; 2. Кахля з розкопу VII

З метою дослідження центральної площі фортеці у 2011 р. було закладено розкоп за номером VII площею 112 м². Ним встановлена руйнація розорюванням та лісонасадженнями верхніх відділів культурного шару, з якого походять фрагменти гончарного та скляного гутного посуду та кахлів. Було досліджено напівземлянку № 1 розмірами 3,7×3,6 м. і глибиною 1,5 м. із піччю, від котрої віділили кахлі з килимовим орнаментом (Рис. 1.2). В оформленні входу використано камінь, під південною стіною залишено лежанку. Матеріали, що походять з розкопу VII ідентичні знахідкам розкопу VI 2010 р.

Восени 2011 р. експедиція Лабораторії археології та історії Придніпров'я ДНУ імені Олеся Гончара здійснила розвідку із шурфуванням на місті посаду Старокодацької фортеці (сел. Старі Кодаки Дніпропетровської області). Всього було закладено 20 шурфів та 3 пошукові траншеї, з метою визначення місцезнаходження церкви Св. Архангела Михаїла, зруйнованої у 1937 р.

В археологічному плані Кодацька фортеця залишається майже не вивченою, за винятком обстежень Д. І. Яворницького на поч. XX ст. та розвідки 1991 р. співробітників Лабораторії археології Придніпров'я ДДУ А. В. Андросова та

житлом № 14 пов'язані 2 господарські ями.

Будівництво землянки № 15 не було завершено. Роботи було припинено у зв'язку із похованням в котловані дорослої людини, скелет котрої був присипаний вапном та деревним вугіллям, що вказує на смерть від пошесті, що підтверджено патологоанатомічною експертизою*. На рівні тазу похованого знайдено вузлик з тканини (рядна), в якому знаходились гроші: срібні дротяні копійки Петра I (21), мідні п'ятаки 1726, 1729 рр. (3), «денга» 1731 та 1735 рр. (4). Знахідка має суттєве значення для перегляду поглядів на датування комплексів дротяних копійок Петра I, які походять з пам'яток козацького часу. Знаходження дротяних копійок Петра I разом з монетами 30-х рр. XVIII ст. засвідчує їх використання у грошовому обігу, незважаючи на заборону.

* Дослідження проведено канд. мед. наук О. М. Шульгою

В. М. Шалобудова. Наслідком робіт 2011 р. стало відкриття фундаменту вищезгаданої церкви, звідки походять підтверджуючі призначення будівлі артефакти. В центральній частині колишнього посаду встановлена наявність культурного шару XVII-XVIII ст., звідки походить мідний денарій Сигізмунда III 1625 р. карбування. Також відкрито землянку, яка потребує дослідження.

Культурний шар відкрито у західній частині посаду, яка відповідає краю плато. Звідси походить колекція різночасових виробів, у складі котрої присутні соліди Сигізмунда III – 1620 р. та Густава Адольфа – 1628 р. Обидві знахідки належать до часів будівництва першої Старокодацької фортеці (1635 р.).

Роботи провадилися за замовленням науково-дослідного Інституту пам'яток охоронних досліджень (м. Київ) з метою визначення меж охоронної зони фортеці Кодак. Сучасний стан місцевості, на якій провадиться інтенсивна житлова забудова, потребує невідкладних заходів для збереження пам'ятки національного значення.

Василь Чекурков (Рівне), заступник директора
Рівненської філії державного підприємства
науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба
України» Інституту археології НАН України

Археологічні дослідження об'єктів литовсько-польської доби XIV – першої половини XVII ст. в м. Рівному на площі Короленка у 2007–2008 роках

Рівненською філією ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України у 2007–2008 роках були проведені науково-рятівні археологічні роботи в центральній частині Рівного на площі Короленка, на схід від Свято-Воскресеньського собору. У зв'язку із запланованим тут будівництвом підземного торгового комплексу, на замовлення АТЗТ «Фірма одяг», з 28 березня по 3 квітня 2007 р. було проведено археологічну експертизу, за результатами якої і було визначено ділянки з археологічним культурним шаром середньовічного міста, земляні роботи на яких можливі лише після проведення науково-рятівних археологічних робіт.

Метою досліджень було вивчення хронології культурних нашарувань на території Рівного з подальшим визначенням часу забудови середньовічного міста та його історичної топографії [6; 7, 285–290; 8; 13, 311–314].

Археологічні роботи проводилися на площі 920 кв. м. Розкоп знаходився між Будинком одягу і вул. Соборною. В другій половині XX ст. тут знаходилась зона відпочинку із зеленими насадженнями, клумбами, фонтаном. Ця територія в наш час має рівну горизонтальну поверхню від Свято-Воскресеньського собору до житлового будинку (пл. Короленка, № 2), що обмежують площу Короленка відповідно зі сходу і заходу. Лише на південний захід від Будинку одягу простежується помітне пониження сучасної денної поверхні (приблизно на 2 м) в бік давньої заплави р. Усті.